

VITA EMESE – GEAMBAŞU RÉKA

A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK PÁRKAPCSOLAT-FORMÁLÓDÁSÁNAK TRENDJEI AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

A fiatalok családalapítása, családdal szembeni attitűdje releváns kutatási téma és bizonyos mértékig képes jövőbeni demográfiai folyamatokat is előrevetíteni. Ám a fiatalság és a családtervezés kérdéskörének összekapcsolása mégsem magától értetődő – legalábbis nem bármely társadalmi kontextusban vagy kutatási hagyományban az. A nemzetközi kutatásokban a demográfiai elemzéseket ritkán szűkítik kizárólag a fiatalokra,¹ a családdal kapcsolatos ifjúságszociológiai vizsgálatok terén pedig nagyobb hangsúllyal esnek latba olyan kérdések, mint a tinédzserkori terhesség, általában a tanulás–munka átmenetének foratókönyvei, az individualizáció vagy az életút destandardizálódása² és egyebek. Jóllehet egy néhány évvel korábbi áttekintésében Papp Z. Attila azt találta, hogy a *Journal of Youth Studies* című folyóiratban a család-, gondoskodás- és otthontémájú cikkek az ötödik legfontosabb tematikus csoportot képezték,³ ezeken belül a szülői családtól való elköltözés, a felnőtté válás, illetve a különféle sajátos élethelyzetek (függőség, betegség vagy egyéb sérülékeny helyzetek) jobban előtérbe kerültek, mint a fiatalok családalapítása.

-
- 1 Lásd például Begall, Katia – Mills, Melinda: The Impact of Subjective Work Control, Job Strain and Work–Family Conflict on Fertility Intentions: A European Comparison. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 2011. 27 (4). 433–456.; Matysiak, Anna: Employment first, then childbearing: Women’s strategy in post-socialist Poland. *Population Studies: A Journal of Demography*, 2009. 63 (3). 253–276.; Sobotka, Tomáš: Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 2008. 19 (8). 171–224.; Kotowska, Irena – Józwiak, Janina – Matysiak, Anna – Baranowska, Anna: Poland: Fertility decline as a response to profound societal and labour market changes? *Demographic Research*, 2008. 19. 795–854.; Mills, Melinda – Mencarini, Letizia – Tanturri, Maria Letizia – Begall, Katia: Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands. *Demographic Research*, 2008. 18. 1–26.
 - 2 Leccardi, Carmen – Ruspini, Elisabetta: Introduction. In: Uők (eds.): *A New Youth? Young People, Generations and Family Life*. Ashgate: Hampshire-Burlington, 2006. 1–11.
 - 3 Papp Z. Attila: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései nemzetközi szintereken. In: Uő (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017. 13–28.

Hasonló a helyzet a magyarországi és a külhoni magyar fiatalok vizsgálatával is az elmúlt három évtizedben. Miközben a magyar szociológiában és a demográfiai kutatásokban mindvégig kiemelt érdeklődés övezte a termékenység csökkenésének, illetve a családformák pluralizálódásának kérdését,⁴ az ezzel párhuzamosan kibontakozó és jelentős kutatási hagyománnyá váló ifjúságszociológián belül sem magyarországi, sem külhoni viszonylatban nem került hangsúly a családtervezés kérdéssére.⁵ A rendszerváltás utáni első két évtizedben végzett ifjúságszociológiai kutatások mind a négy külhoni régióban elsősorban a fiatalok politikai részvétele, a demokratizálódás, a politikai és civil kultúra, a felnőtté válás, fogyasztás, illetve a szegénység, peremre szorulás, függőségek témáit részesítették előnyben.⁶

A fiatalok demográfiai magatartása a 2000-es években, de még hangsúlyosabban 2010-et követően került mind a magyarországi, mind pedig a határon túli magyarok körében végzett vizsgálatok homlokterébe. A 2001-es MOZAIK nevű kutatás során mintegy 6000, 15–29 éves fiatal bevonásával készült adatfelvétel négy határon túli régióban, Erdélyben, Kárpátalján, Vajdaságban és Felvidéken, ezt követően azonban ilyen nagy léptékű, mind a négy régiót felölelő kutatásra 2015-ig nem került sor. Az ekkor készített GeneZYs nevű kutatást 2016-ban, majd 2020-ban is követte egy-egy Magyar

-
- 4 Lásd például Kamarás Ferenc: A születési mozgalom és a termékenység jellegzetességei az elmúlt 125 évben. In: Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. KSH: Budapest, 1997. 317–340.; Kamarás Ferenc: A termékenység alakulása és befolyásoló tényezői. In: Cseh-Szombathy László – Tóth Pál Péter (szerk.): *Népesedés és népesedéspolitiká*. Századvég: Budapest, 2001. 13–41.; Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 1999. 42 (1–2). 38–47.; Vaskovics László: A posztadoleszcencia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 2000. 10 (4). 3–20.; Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 47–64.
- 5 Lásd például Gábor Kálmán – Molnár Péter: Az ifjúsági kultúra korszakváltása: A magyar és a nyugatnémet fiatalok a nyolcvanas években. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely: Budapest, 1993. 159–171.; Gábor Kálmán – Dudik Éva: Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. *Educatio*, 2000. 9 (1). 95–114.; Veres Valér: *Nemzeti vagy nemzetközi korszakváltás*. Limes-Új Mandátum: Budapest, 2000.; Csata Zsombor: Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 367–387.; Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Plugor Réka – Szabó Júlia – Veres Valér: Patterns of Leisure-Time Activities in the Context of a Youth Festival in Romania. In: Benkő Zsuzsanna – Modi, Ishwar – Tarkó Klára (szerk.): *Leisure, Health and Well-Being*. Springer International Publishing: Cham, 2017. 187–227.; Veres Valér: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, a társadalmi közérzet és a problémaérzékelés rétegspecifikus eltérései. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 55–84.
- 6 Cserniczkó István – Hires-László Kornélia: Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 193–238.; Ercsei Kálmán: Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 91–132.; Morvai Tünde: Szlovákiai ifjúságkutatások. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 133–150.; Szerbhorváth György: Ifjúságkutatások Szerbiában. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 151–170.

Ifjúság-adatfelvétel. Ezek mindegyikébe egyre nagyobb hangsúllyal kerültek be olyan kérdések, amelyek a fiatalok családalapítási magatartását, terveit és vallott értékeit vizsgálták.⁷

A mából nézve, illetve az elmúlt években összegyűjtött adatok ismeretében a 30 év alatti fiatalok családszociológiai szempontú jellemzése és megértése nem szorul különösebb indoklásra. Relevanciáját tágabb vonatkozásban a család kérdéskörének élénk tematizációja adja nemcsak a régió közéletében, hanem a tudományos diskurzusokban is. Miközben a család és családközpontúság politikai mobilizációra is alkalmas hívószóvá válik, elemzők a teljes közép- és kelet-európai régióban a familizmus és a refamiliarizáció fogalmaival azt írják le, hogy a családközpontúságon mint felvállalt értéken túl hogyan alakulnak át oly módon a társadalmak, hogy a család elsősorban az állam gyengesége miatt váljék ismét az egyéni boldogulás legfontosabb erőforrásává és feltételévé. Így válik a refamiliarizáció a gondoskodási válság közepette egyfajta kényszerválasszá, így kerül vissza a család abba az úrbe, amelyet a közszolgáltatásokból kivonuló állam hátrahagyott, és egy, a társadalmi mobilitási csatornákat inkább beszűkítő társadalomban így értékelődik fel ismét a családi származás szerepe a fiatalok boldogulásában. Fontos és kiemelten aktuális megérteni, hogy ilyen társadalmi viszonyok közepette a fiatalok számára milyen jelentéseket hordoz a család, de még inkább, hogy egyéni törekvésekben milyen helyet szánnak neki. Érvényesülési stratégiáikat a fentiekén túl az a feszültség is alakítja, amely – különösen kisebbségi helyzetben – a normatív családközpontúság, a magánélet és fogyasztás felértékelődése, valamint a munkaerőpiacon való sikeresség között húzódik. Végül, nem csak elméleti síkon fontos kérdés az, hogy a családalapítás és az azzal kapcsolatos tervek kulturális és regionális törésvonalak vagy társadalmi státuscsoportok szerint mutatnak eltérő mintázatokat.⁸

Ez a tanulmány a küllhoni magyar fiatalok családalapítási viselkedésével és elképzelésével foglalkozik, és az a fő célkitűzése, hogy az elmúlt két évtizedre visszatekintve vázolja mind a négy régióra lebontva a párkapcsolatok és házasságkötés legfontosabb trendjeit. A korábbi években számtalan elemzés készült az általunk használt adatokra is támaszkodva, amelyek egy-egy régióra fókuszáltak, vagy amelyek a fentiek közül csak egyik vagy másik mutató kapcsán próbáltak helyzetképet adni. Elsősorban arra törekszünk, hogy a rendelkezésünkre álló 2001-es, 2016-os és 2020-as ifjúságszociológiai adatokat segítségül hívva (ahol lehetőség van az időbeni összehasonlításra) megkíséreljük feltárni, hogy Erdélyben, a Vajdaságban, Kárpátalján és a Felvidéken hogyan alakult a fiatalok magánéleti helyzete, milyen főbb folyamatok jellemezték azt régióon belül és egymással összehasonlítva, arról

7 Lásd például a következő köteteket: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. vagy a Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont Kft.: Budapest, 2018.

8 Spéder Zsolt: Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2021. 31 (2). 4–29.

hogyan gondolkodnak, és mekkora szerepe van az iskolázottságnak az egyes mintázatok kialakításában. Szándékaink szerint tehát ez a szöveg egy helyen mutatja be, összegzi és elemzi a rendelkezésre álló, határon túli magyar fiatalok családszociológiai vonatkozású empirikus adatait, és azonosítja be az elmúlt két évtized főbb trendjeit.

Tanulmányunk három fő részből tevődik össze. Felépítésekor fontos szempontnak tartottuk, hogy a fiatalok családalapításához kapcsolódó elméleti írások mellett összegezzük az eddig megjelent főbb empirikus eredményeket is a témában, minderről a tanulmány első felében adunk áttekintést. Az általánosabb elméleti keret után tehát külön-külön vázoljuk a négy nagyobb határon túli régió családszociológiai sajátosságait a korábbi eredmények tükrében. Ezt követően saját elemzésünk eredményeit prezentáljuk a fiatalok családi állapotának változásairól az egyes szociodemográfiai ismérvek (korösszetétel, nemek, iskolázottság) szerint. Tanulmányunkat az eredmények összegzésével és a következtetések levonásával zárjuk.

Elméleti keretek

A fiatalok társadalmi helyzetét, valamint lehetőségstruktúráikat az ifjúságszociológiai elemzések leggyakrabban az individualizáció, a társadalmi nemi viszonyok átalakulása és az ifjúsági korszakváltás elméleti kereteiben közelítik meg,⁹ közép- és kelet-európai kontextusban pedig ez kiegészül azokkal a sajátos gazdasági és oktatási folyamatokkal, amelyek a rendszerváltás utáni évtizedekben bontakoztak ki. Mindezek mellett a családdal kapcsolatos értékek és magatartások megértéséhez legjellemzőbben a szintén az individualizációból kiinduló második demográfiai átmenet fogalmi keretét hívják segítségül az irodalomban. Ebben az elméleti áttekintésben röviden és a főbb fogalmakra koncentrálnak, vevük számba ezeket a legfontosabb elméleteket, de miután sok általunk idézett szerző, illetve mi magunk is korábbi szövegünkben szenteltünk figyelmet e makroszintű folyamatoknak,¹⁰ itt és most minderről csak vázlatosan írunk. Sokkal nagyobb részletességgel tekintjük át viszont azokat a regionális elemzéseket, amelyek szisztematikus áttekintésére és összefoglalására tudomásunk szerint mindeddig nem került sor, és amelyek az elmúlt körülbelül egy évtizedben egy-egy külföldi (magyar) népességgel vagy azok valamely jellemzőivel mélyrehatóan foglalkoztak. Fontosnak érezzük azt, hogy az egyes partikuláris elemzéseket

9 A főbb elméletek összefoglalását lásd a következő tanulmányokban: Spéder, 2021. Termékenységi mintaváltás, i.m., valamint a Geambaşu Réka – Vita Emese: A gyermekvállalás ára? Erdélyi magyar fiatalok elképzelései a munka és magánélet egyensúlyáról. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány és Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2020. 69–108.

10 Lásd Geambaşu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.

egyetlen komparatív, de ugyanakkor diakron képbe integráljuk, hogy minél teljesebb képet kaphassunk arról, milyen adatok és tudások gyűltek össze az erdélyi, felvidéki, vajdasági és kárpátaljai magyar fiatalok családalapítási viselkedéséről.

Fiatalok családalapítása a későmodern társadalmakban

A XX. század utolsó harmadában lezajlott gazdasági és társadalmi változások nemcsak az egyének gazdasági lehetőségeire és aspirációira voltak hatással, hanem a legszemélyesebb magánéleti döntéseiket is alakították. A nyugati világban lezajlott dezindusztrializáció, a jóléti államok és általában az állam átalakulása, a neoliberális, deregularizációra törekvő gazdaságpolitikák térnyerése, a globalizáció, az oktatás tömegessé válása, illetve az időnként kialakult válságok nyomán általánossá vált kockázatok és bizonytalanság átstrukturálta a generációk közötti viszonyokat, a családalapítás mozzanatait, az egyes biográfiai események egymásutánosságát. Az első modernitáshoz kapcsolódó „normál biográfia” helyét a destandardizált életút vette át, amelyben az egyes életszakaszok sorrendisége felbomlik, individualizálódik és reflexívvé válik.¹¹

Az összebarkácsolt biográfiák legmeghatározóbb időszaka éppen a fiatalkor, hiszen az egyéni életút szempontjából messzemenő következményekkel jár az, hogy az ifjúkori években kényszerhelyzetek, bizonytalanság, az oktatás–munka átmenetének nehézségei, munkaerőpiaci sérülékenység vagy inkább valós választási lehetőségek alakítják a felnőtté válást.¹² Az ifjúsági életszakasz átalakulása mutatja meg legjobban azt, hogy mit jelent a „társadalmi és biográfiai idő közötti kapcsolat meggyengülése”, vagyis azt, hogy bár a formális intézmények kijelölik ugyan a felnőtté válás standard útvonalát, azok végigjárása sem garantál sikeres felnőtté válást.¹³

A meghosszabbodott ifjúsági életszakasz meghatározó eseményei a tanulás és a munkába állás, a jobb társadalmi státusú fiatalok számára a fogyasztás, és sokkal kevésbé a családalapítás

11 Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elisabeth: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Sage: London, 2000.; Leccardi – Ruspini, 2006. *A New Youth?*, i.m.; Spéder, 2021. Termékenységi mintaváltás, i.m.

12 Beck, Ulrich: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég: Budapest, 2003.; Du Bois-Reymond, Manuela – te Poel, Yolanda: *Work and Care in the Life Course of Young Adults in the Netherlands*. In: Leccardi, Carmen – Ruspini, Elisabetta (szerk.): *A New Youth? Young People, Generations and Family Life*. Ashgate: Hampshire-Burlington, 2006. 164–187, itt: 166.; Gábor – Molnár, 1993. *Az ifjúsági kultúra korszakváltása*, i. m.; Zinnecker, Jürgen: *Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Németországi Szövetségi Köztársaságban*. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely: Szeged, 1993. 95–116.

13 Leccardi – Ruspini, 2006. *A New Youth?*, i.m.

vagy akárcsak az első tartós párkapcsolat kialakítása.¹⁴ A termékenység csökkenése, valamint a házasságkötés és gyermekvállalás halasztása olyan folyamatok, amelyek Európa legtöbb társadalomban lezajlottak az elmúlt évtizedekben, vagy még most sem értek véget, a jelenség magyarázatára kidolgozott legátfogóbb és sokat idézett elméleti keret a második demográfiai átmenet (Second Demographic Transition – SDT). Eredeti formájában az SDT a párkapcsolati és reprodukív magatartás megváltozását a nyugati világra jellemző, de az egyes társadalmakat nem azonos mértékben érintő általános értékrend-átalakulásra, a posztmodern értékek térnyerésére vezette vissza.¹⁵ A párkapcsolatnak, a gyerekeknek tulajdonított jelentések megváltoznak az egyéni életúton belül, a férfiak és nők pedig a párkapcsolatban nem merev szerepelvárásokhoz igyekeznek igazodni, hanem szerepeiket egyénileg és partnereikkel folytatott alkufolyamatokban alakítják ki. A választott magánéleti forma fontos szerepet kap az egyéni önmegvalósításban.¹⁶

Az individualizmus, a társadalmi nemi egyenlőség értékeinek terjedése azonban legtisztább formájában leginkább az észak-európai társadalmakban tudja a demográfiai változásokat magyarázni, legkevésbé pedig éppen a kelet- és közép-európai országokban, legalábbis a rendszerváltást követő első két évtizedben. Ezért több szerző is a modernizáció tágabb definícióját javasolja, egy olyan megközelítést, amelyben a modernizációnak nemcsak a kultúra, hanem a struktúra és a technológia is része.¹⁷ A volt szocialista társadalmak rendszerváltás utáni demográfiai folyamatai kissé leegyszerűsítve úgy írhatók le, hogy bár a halasztás és a csökkenő termékenység általános jelenséggé vált, az alternatív családi formák, mint az élettársi kapcsolatok, az instabil párkapcsolatok vagy a házasságon kívüli gyermekvállalás sokkal erőteljesebben bontakozott ki az alsóbb iskolázottságú csoportokban. Az ezekben a csoportokban leírható demográfiai trendváltás az összes többi rétegnél erőteljesebben vezethető vissza strukturális okokra – mint amilyen a gazdasági bizonytalanság, a prekarizálódás, a munkaerőpiacról való kiszorulás –, olyan megváltozott helyzetekre, amelyek inkompatibilisek a hagyományos „polgári család” eszményével. Az alternatív, „modern” formák elterjedése

- 14 Gábor Kálmán – Veres Valér: Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 37–54.; Makay Zsuzsanna – Domokos Tamás: Társadalmi újratermelés – a magyarországi ifjúság demográfiai folyamatai. In: Székely, 2018. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016.*, i.m. 77–106.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.; Ercsei – Kiss – Plugor – Szabó – Veres, 2017. Patterns of Leisure-Time Activities, i. m.
- 15 Van de Kaa, Dirk: Europe’s Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 1987. 42 (1). 1–59.
- 16 Liefbroer, Aat C. – Fokkema, Tineke: Recent trends in demographic attitudes and behavior: Is the second demographic transition moving to Southern and Eastern Europe? In: Surkyn, Johan – Van Bavel, Jan – Deboosere, Patrick (szerk.): *Demographic challenges for the 21st century. A state of the art in demography*. VUBPRESS Brussels University Press: Brüsszel, 2008. 115–141.; Van de Kaa, 1987. Europe’s Second Demographic Transition, i. m.; Veres Valér: *Demográfia és népességszociológia*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2006.
- 17 Kotowska – Józwiak – Matysiak – Baranowska, 2008. Poland: Fertility Decline, i. m.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

természetesen beindíthat egyfajta növekvő társadalmi elfogadást ezekkel szemben, ám az elméletben leírtakkal ellentétben ez a folyamat nem a magasabb státusú csoportok „újításaként” jelent meg.¹⁸

Az elmélet középpontjába állított értékrendváltás alappillére a nemi egyenlőség eszméje. A hetvenes évektől a nők helyzete a nyugati világban radikális változáson ment át. A nők társadalmi-gazdasági pozíciója látványosan javult: egyre nagyobb arányban léptek be az oktatásba, beleértve a felsőoktatást is, a dezindusztrializáció és a tercier szektor kiszélesedésének következtében pedig jelentősen nőtt részvételük a munkaerőpiacon. Nyugat-Európában a fizetett munkavállalás elsősorban részmunkaidős foglalkoztatás formáját öltötte a családos nők körében, a szocialista országokban viszont (akárcsak Amerikában) a teljes állás volt a nők számára a norma. A két- vagy másfélkeresős családmodell tehát egyre elterjedtebbé vált, ami jelentősen növelte a nők függetlenségét.¹⁹ Mindezek a folyamatok viszont nem vezettek el a gondoskodási munka férfiak és nők közötti újraelosztásához, a társadalmi intézményrendszerek csak kis mértékben vagy alig tudtak az immár kettős terhet cipelő nőkhöz igazodni, és az egyes országok családpolitikái eltérő mértékben csökkentették a termelői és reprodukív feladatok inkompatibilitását a nők számára.

A közép- és kelet-európai társadalmakban a fentebb vázolt gazdasági-társadalmi és értékrendbeli átalakulásokról lényegében a rendszerváltás utáni időszakban beszélhetünk. A szocialista rendszerek pronatalista politikája, valamint a gazdaság állam általi irányítása késleltette mindazokat az átalakulásokat, amelyek az egyéni és ezen belül a fiatalkori életszakasz és életút destandardizáltságához, az életesemények sorrendjének egyéni alakításához valamint a felnőtté válás és családalapítás halasztásához vezettek. Ez még akkor is így volt, ha adott esetben – például a liberálisabbnak tartott válási szabályok vagy egyéb partikuláris elemek – kedveztek is volna a családi formák pluralizálódásának.²⁰

A következő alfejezetben röviden ismertetjük azt, hogy milyen sajátos folyamatok zajlottak le a vizsgált társadalmakban, amelyek érdemi hatást gyakorolhattak a családdal kapcsolatos vélekedésekre és magatartásokra, és bővebben áttekintjük azokat az elemzéseket is, amelyek az egyes határon túli régiókban élő magyar közösségek és fiatalok demográfiai viselkedésére összpontosítanak.

18 Kotowska – Józwiak – Matysiak – Baranowska, 2008. Poland: Fertility Decline, i. m.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

19 Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.; Hochschild, Arlie R. – Machung, Anne: *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin Books: New York, 2012.

20 Harcsa István – Monostori Judit: A háztartás- és családszerkezeti változások hosszú távú trendjei Magyarországon európai kontextusban: Teóriák, tévképzetek, tények. *Demográfia*, 2017. 60 (4). 299–332.

Családdal kapcsolatos értékek és döntések a külföldi magyar fiatalok körében

A közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltást követő áttérés a kapitalista gazdaság-szervezésre, regionális eltérésekkel ugyan, de alapvetően a neoliberális ideológia jegyében zajlott. Bár a fogalomnak számtalan definíciója létezik, Jessop nyomán és ebben a kontextusban a neoliberális ideológia térnyerése alatt azt értjük, hogy a rendszerváltás nyomán a kelet- és közép-európai államok fokozatosan visszavonultak a közszolgáltatások területéről, a privatizáció révén egyre nagyobb teret engedve a kompetitív piaci erőknél, és mindezt olyan normatív törekvések kísérték, amelyeknek az volt a célja, hogy a verseny, az egyéni szabadság és felelősség preferálása révén ezt a piaci fordulatot legitimálják.²¹

A fiatalok helyzetét is alakító társadalmi és gazdasági folyamatok körül az oktatással és munkaerőpiaccal kapcsolatosakat emeljük ki, valamint a kialakuló genderrezsím jellemzőit. Az oktatáshoz való szélesebb körű hozzáférés, a felsőoktatás tömegessé válása, valamint a tanulás–munka átmenetének nehézségei meghosszabbították az oktatásban töltött időszakot.²² Papp Z. Attila határon túli magyar fiatalokra vonatkozó, 2015-ös GeneZYs adatokra támaszkodó elemzése arra jutott, hogy ez a folyamat Kárpátalja kivételével egyértelműen leírható, nagymértékben nőtt a még tanuló 15–29 éves fiatalok aránya,²³ ez pedig csökkentette a prekárius helyzetben levő fiatalok arányát.²⁴ Mindazonáltal jól mutatja a társadalmi mobilitási lehetőségeket ezekben a társadalmakban az, hogy Csata adatai szerint Vajdaság kivételével a marginális helyzet legerősebb magyarázó tényezője a fiatal iskolázottsága és lakhelye, Kárpátalján és Felvidéken pedig az apa iskolázottsága is.²⁵

A nemi szerepekről, nők helyzetéről és a gondoskodási munka családon belüli elosztásáról való gondolkodás rendszerváltás utáni folyamatait nem tudjuk teljes egészében és mind a négy országra és régióra kiterjedően bemutatni. Magyarország és az erdélyi magyarok vonatkozásában jelentek meg olyan elemzések, amelyek az értékrendek retraditionalizálódását írták le.²⁶

-
- 21 Jessop, Bob: Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 2013. 21 (1). 65–74.
- 22 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Csata, 2017. Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről, i. m.
- 23 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.
- 24 Csata, 2017. Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről, i. m.
- 25 Uo.
- 26 Blaskó Zsuzsa: Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 2005. 48 (2–3). 159–186.; Bokor Zsuzsa: Retraditionalizálódás? Erdélyi fiatalok a családról, gyermekekről, főzésről és munkáról. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 151–170.; Geambaşu Réka: Erdélyi magyar feminizmus: Érdeklődés hiányában elmarad? In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Romániai Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány: Kolozsvár, 2012. 117–140.

Más nemzetközi kutatások a régió társadalmait a többé-kevésbé hagyományos értékrendet követők közé sorolják.²⁷ Ha viszont nem kizárólag a társadalom értékrendjére koncentrálnunk, hanem arra, hogy a volt szocialista országokban az államok a család- és szakpolitikáik révén milyen ún. genderrezsimeket hoznak létre, vagyis miként alakítják a nemek közötti kapcsolatokat, mi történik a korábbi nemi egyenlőtlenségekkel, akkor a korábbi vizsgálatok arra utalnak, hogy Közép- és Kelet-Európa társadalmában döntően konzervatívabb, familialista rendszerek működnek. Walby elmélete szerint neoliberais, konzervatív genderrezsimek (szemben a szociáldemokrata rezsimekkel) azokban az országokban működnek, ahol inkább sekély, egyenlőtlen demokratikus berendezkedésről beszélhetünk, a nők gazdasági szegregációját viszonylag alacsony szintű szabályozottság tartósítja, ahol a feminista társadalmi mozgalmak kevés, esetleges szövetséget tudnak kötni egyéb civil csoportosulásokkal, és végül ott, ahol az erőszak magas szintű, ám az állam szankciókkal lép fel ellene.²⁸

A nemi egyenlőségről vallott elképzeléseket, valamint maguknak a férfiaknak és a nőknek a társadalmi helyzetét azonban az állam nemcsak a politikai rendszer, a gazdasági szabályozás révén alakítja, hanem a szociál- és családpolitika eszközeivel is. Közép- és Kelet-Európa országai az 1990-es évekig sajátos helyzetben voltak még európai viszonylatban is, hiszen a nem piacgazdasági kontextus ellenére magas női foglalkoztatás, a nők (bár szegregált, de) oktatási rendszerbeli részvétele volt jellemző. A szocialista rendszerek vállalásai közé tartozott a gondoskodási feladatok társadalmiasítása is, ami alig, illetve országonként változó mértékben valósult meg, jelentős kettős terhet róva ezzel továbbra is a nőkre. Mindazonáltal a rendszerváltással a családok egyre jelentősebb részesedést kaptak ezekből a gondoskodási feladatokból, miután jellemzően a kapitalizmusra való áttérés az állam visszavonulását jelentette a különféle közszolgáltatásokból. Ezek között kiemelt jelentőségű a bölcsődék, óvodák, gyermekjóléti intézmények, idősekről való gondoskodás, de még az oktatás és a szociális gondozás egyéb területein tapasztalt forráskivonás, és így a felelősség családokra, ezen belül pedig lényegében a nőkre hárítása.²⁹ Ezt a folyamatot írja le a refamiliarizáció vagy még pontosabban a genderizáció fogalma, utóbbi azt hangsúlyozva, hogy a különféle

27 Murinkó Livia: A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: Értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 2014. 24 (1). 67–101.

28 Walby, Sylvia: Varieties of Gender Regimes. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 2020. 27 (3). 414–431.

29 Elég itt a gyermekfelügyelet, az idősgondozás vagy például a korai fejlesztés terén tapasztalható hiányszegregációkra gondolni az állami szolgáltatások terén, és az ennek nyomán bővülő formális vagy informális piaci szolgáltatások körére. Lásd pl. Kovács Borbála: *Family Policy and the Organisation of Childcare. Hierarchies of Care Ideals*. Palgrave Macmillan: Cham, 2018.

családpolitikai intézkedések milyen mértékben támaszkodnak és erősítik újra a hagyományos női gondoskodási szerepeket.³⁰

A közép- és kelet-európai társadalmakat jellemzően olyan családpolitikák jellemzik, amelyek nem tudják érdemben a nők helyzetét alapvetően meghatározó, munka és család közötti feszültséget csökkenteni, és amelyek ha a kétkeresős családmoddellre építve bár, de alapértelmezett kiindulópontként a nők „természetes” gondoskodási munkáját várják el. Az erdélyi magyar fiatal nők körében kimutathatóan erős ez a gondolat, nevezhetjük aggodalomnak is, hogy a munka és a család nehezen összeegyeztethetők,³¹ ez pedig minden bizonnyal, ha nem is kizárólagosan, de hatással van a fiatalok családalapítására.

Megvizsgálva a volt szocialista társadalmak elmúlt évtizedekben kibontakozott termékenységi és családszociológiai viselkedését, azt láthatjuk, hogy az 1990 utáni csökkenő trendek elsősorban nem értékrendbeli változásokra reagáltak, hanem a szocializmus és az azzal járó biztosítékok összeomlásának sokkjára, és az abból fakadó anómiára, kiszámíthatatlanságra. Mindazonáltal a termékenység csökkenése sokáig a később beindult gazdasági fejlődés időszakában sem fordult meg, ma általánosan egyfajta kettős mintáról beszélhetünk. A magasabban képzett nők körében jellemzőbb inkább a családalapítás és gyermekvállalás halasztása, de mindez nem jár együtt a polgári családmoddell eróziójával is, vagyis körükben nem tekinthetők elterjedtnek az alternatív családfomák. Az alacsonyban képzett nők képezik inkább az „úttörőket” az új, instabilabb családfomák kialakításában vagy a házasságon kívüli gyermekvállalás terén. Ez a mintaváltás azonban kevésbé értékalapú; nagyobb biztonsággal feltételezhető az, hogy inkább strukturális körülmények felelősek ezért, nevezetesen az, hogy a nagyobb kiszolgáltatottság, az instabil foglalkoztatás nehezen összeegyeztethető a hagyományos polgári családmoddellel.³²

Ezek az általánosításra törekvő leírások szükségszerűen elfedik a regionális vagy egyéb szintű különbségeket. A jelen tanulmány tárgyát képező négy határon túli régió magyar fiatalsága is minden bizonnyal hasonló folyamatokra reagál, és az adott országokban élő többségi népességhez is hasonlóan gondolkodik és viselkedik. Mindazonáltal helyzetüket kisebbségi státusuk is befolyásolja. Az adatelemzést megelőzően az alábbiakban annak áttekintésére törekszünk, mit tudhatunk az elmúlt években született munkák

30 Saxonberg, Steven: From Defamilialization to Degenderization: Toward a New Welfare Typology. *Social Policy & Administration*, 2013. 47 (1). 26–49.; Saxonberg, Steven – Sirovátká, Tomáš.: Failing family policy in post-communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 2006. 185–202.; Dohotariu, Anca: Parental Leave Provision in Romania between Inherited Tendencies and Legislative Adjustments. *Symposion*, 2018. 5 (1). 41–57.; Kovács, 2018. Family Policy and the Organisation of Childcare, i.m.; Inglot, Tomasz – Szikra Dorottya – Raț, Cristina: Reforming Post-Communist Welfare States: Family Policy in Poland, Hungary, and Romania Since 2000. *Problems of Post-Communism*, 2012. 59 (6). 27–49.

31 Geambașu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.

32 Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

alapján arról, hogyan jellemezhetők a négy régió magyar fiataljai egymáshoz viszonyítva is családszociológiai szempontból.

A négy régió ifjúsági családszociológiai tipológiájának, „profiljának” körvonalazása előtt rögzítsük, hogy a korábbi elemzések alapján mely folyamatok tekinthetők általánosan jellemzőnek a határon túli magyar fiatalokra. Ezek a fiatalok javarészt olyan országokban élnek, amelyekben Magyarországhoz hasonlóan szintén növekedett a termékenység általános szintje az elmúlt években.³³ Ami a magyarországi fiatalokkal való összehasonlításukból kiderül, az az, hogy ha nem is egyforma mértékben, de általánosan elterjedt a házasságkötés előtti összeköltözés,³⁴ valamint hogy hasonló trendet ír le mind a magyarországi, mind a külhoni magyarok körében az első tartós párkapcsolat kialakítása, illetve a házasságkötés időzítése.³⁵ Lényeges különbség a magyarországi fiatalokhoz viszonyítva az, hogy a határon túli magyar fiatalok ifjúsági korszakában a felnőtté válási események sorrendisége (tanulás–munkahely–párkapcsolat/házasság–gyerek) hagyományosabb képet mutat, valamint hogy összességében korábbi életkorban vállalják első gyermeküket és tipikusan házasságon belül.³⁶

Kárpátalja

Az általunk feldolgozott irodalom olykor ellentmondásos képet vagy folyamatokat is vázol egy-egy régió fiataljainak helyzetéről, ami többek között az eltérő operacionalizációból, némileg másként definiált alapsokaságból vagy mintavételből is fakadhat. Abban azonban a legtöbb elemzés egyetért, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok értékrendje és családalapítása tekinthető a legtradicionálisabbnak a négy régió közül. Bár a nem túl nagy számban, korábban elvégzett ifjúságkutatások elsődlegesen a migráció, a gazdasági nehézségek, az oktatási helyzet kérdéseivel foglalkoztak, megjelent a család és az értékrend kérdése is.³⁷

Friss népszámlálási adatok híján nehéz magáról az ukrainai, és azon belül a magyar népesség családszociológiai helyzetéről pontos képet festeni. Azt egyéb hivatalos

33 Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2021. 45–64.

34 Papházi Tibor – Béres Orsolya – Baráté Edina – Trieb Mariann – Székely András: Párkapcsolatok és gyermekvállalás a külhoni magyar családok körében – egy reprezentatív kutatás eredményei. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 7–36.

35 Vita Emese (szerk.): *Fontos döntések – párválasztás és családalapítás külhonban*. Jelentés a Külhoni Magyar Családok Éve Program keretében végzett kutatásról. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.

36 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

37 Cserniczkó – Hires-László, 2017. Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján, i. m.

adatokból tudni lehet, hogy Ukrajna társadalmát az európai átlagnál magasabb, de például Romániáénál vagy Szlovákiáénál alacsonyabb házasságkötési ráta jellemzi, több mint egy évtizeddel korábban pedig Mureșan az általános értékrendet a romániaihoz hasonló gyermekcentrikusként és a hagyományos családképet preferálóként írta le.³⁸ Akárcsak a régió többi országában, az elmúlt évtizedekben Ukrajnában is a termékenység csökkenése volt jellemző,³⁹ ami oda vezetett Tátrai és munkatársai becslése szerint, hogy a 2000-es évektől felgyorsult népességfogyásért már nemcsak az elvándorlás, hanem 30–70%-os arányban már a természetes népmozgalmi veszteség is felelőssé vált.⁴⁰ Ezzel együtt a kárpátaljai népességfogyás volt a leglassúbb a másik három régióhoz viszonyítva.⁴¹ A kárpátaljai magyar népesség házasságkötési és gyermekvállalási mintázatai hasonlatosak a többségi ukrán népességéhez. Az ukránok gyermekvállalása valamelyest magasabb, ám időben csökkentek ezek a különbségek.⁴²

A korábbi ifjúságvizsgálatok egybehangzóan azt mutatják, hogy Kárpátalján a legkonzervatívabb a 30 évnél fiatalabbak gondolkodása és viselkedése: a 2015-ös adatok szerint a 15–29 évesek egynegyede volt házas, a 25–29 éveseknek pedig már a fele. A kárpátaljai fiatalok kötik legfiatalabb korban a házasságot, hiszen nem csak a 25 évnél idősebbek körében magas a házasok aránya,⁴³ és ezek a fiatalok abból a szempontból is hagyományos magatartási mintákat követnek, hogy egyedül e régióban nem csökkent a 30 év alattiak körében az elmúlt években a házasságban élők aránya.⁴⁴ Bár az egyedülállók aránya mind a négy régióban növekedett az elmúlt időszakban, Kárpátalján a legkisebb ez az arány, az adatok pedig azt mutatják, hogy aki párkapcsolatban él, az nagy valószínűséggel nem az élettársi kapcsolatot, hanem a házasságot választja.⁴⁵ Az élettársi kapcsolat Kárpátalján és Vajdaságban kevésbé népszerű, mint a Felvidéken vagy Erdélyben.⁴⁶

38 Mureșan, Cornelia – Hărăguș, Paul-Teodor – Hărăguș, Mihaela – Schröder, Christin: Romania: Childbearing Metamorphosis within a Changing Context. *Demographic Research*, 2008. 19 (2). 855–906.

39 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

40 Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (3). 7–31.

41 Uo.

42 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

43 Uo.

44 Papházi – Béres – Baraté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

45 Papp, Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla: GeneZYs 2015: Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-Medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 193–238.

46 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

Erdély

Ha kifizítenénk egy tradicionális–modern skálát, vagy a második demográfiai átmenet által modellezett (jelentős kritikát is kapott) egyenesen kívánnánk elhelyezni a négy régiót, akkor az eddigi adatok alapján a Kárpátalját az erdélyi magyar fiatalok követnék.

Románia családszociológiai értelemben, számos mutató szerint konzervatív ország: európai viszonylatban a magas házasságkötési rátájú országok közé tartozik, 2019-ben a legmagasabb volt Európában,⁴⁷ a termékenység hosszas csökkenés után az elmúlt években emelkedni kezdett.⁴⁸ Több szerző is leírta már, hogy a hagyományos polgári családkép nem erodálódott, az ehhez kapcsolódó értékek nem relativizálódtak, és a gyermekcentrikusság is őrzi kitüntetett helyét az emberek értékrendjében.⁴⁹ Az erdélyi magyarok a román többséghez nagyvonalakban hasonló demográfiai magatartást mutatnak: termékenységük, bár társadalomszerkezeti jellemzőik magasabb termékenységet „indokolnának”, valamivel alacsonyabb, mint a román nők, házasságkötési arányuk pedig kissé nagyobb ütemben csökkent, mint a román népesség körében.⁵⁰ Egy friss elemzés szerint az 1961 után született magyar nők gyermekvállalása meghaladta a román nőkéét.⁵¹ Az iskolázottság és családalapítás időzítése, illetve valószínűsége, és a gyermekek száma közötti összefüggés más társadalmakéhoz hasonlóan alakul, ám azt fontos hozzátenni, hogy a falun és városon élő magyar nők között a termékenységekülönbség jóval kisebb, mint országosan, illetve az iskolázottsággal ugyan csökken a termékenység, de az országos átlagnál a magyarok termékenysége alacsonyabb az alacsonyan iskolázottak, és magasabb a magasan iskolázottak körében.⁵²

A 30 évesnél fiatalabb erdélyi magyarok körében a 2000-es évek végén nőni kezdett az egyedülállók aránya és csökkenni a házasságkötéseké, sőt, 2016-os adatok szerint Erdély volt a második a párkapcsolaton kívül élő fiatalok magas arányát tekintve, és Erdélyben alacsony volt a házasságban élők aránya is.⁵³ Ha viszont a 25 évnél idősebbeket nézzük, ak-

47 Murinkó Livia – Spéder Zsolt: Gyermekdemográfia. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 83–98.

48 Kapitány – Spéder, 2021. Gyermekvállalás, i. m.

49 Rotariu, Traian: Romania and the Second Demographic Transition: The Traditional Value System and Low Fertility Rates. *International Journal of Sociology*, 2006. 36 (1). 10–27.; Mureşan – Hărăguş – Hărăguş – Schröder, 2008. Romania: Childbearing Metamorphosis, i. m.; Kiss Tamás: A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (4). 51–75.

50 Kiss, 2019. A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben, i. m.

51 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.

52 Kiss, 2019. A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben, i. m.

53 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párokcsolatok és gyermekvállalás, i. m.; Geambaşu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.; Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Székely Levente: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. In: Uő, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. *Magyar Ifjúság Kutatás 2016.*, i. m. 41–76.

kor ott már sokkal jelentősebb (Kárpátalja után a második legnagyobb) a már házasságban élők csoportja, az adott korcsoport mintegy egyharmada.⁵⁴ Vagyis a fiatalok házasságkötése nagyobbrészt 25 éves kor után történik. A hivatalosan egyedülállók körében az élettársi kapcsolat szintén inkább a 25 éves kor után válik népszerűvé, sokkal elfogadottabbá, mint Kárpátalján, de inkább „próbaházasság”, mint tartósabb párkapcsolati forma jellege van.⁵⁵

Az elmúlt évekből több összehasonlító adat és elemzés is rendelkezésünkre áll az erdélyi magyar fiatalok értékrendjéről. Egy 2011-es tanulmányban Bokor Zsuzsa azt találta, a magyar fiatalok a hagyományos nemi szerepek kérdéskörében tradicionálisabban gondolkodtak román társaiknál, és ez a különbség tovább nőtt a felsőfokú végzettségűek körében. Ugyanakkor a házassággal szembeni attitűdök terén a román fiatalok bizonyultak konzervatívabbnak. A gyermekvállalási szándékok iskolázottsággal való összefüggése hangsúlyosabban rajzolta ki a magyarok körében az U alakot, mint a román fiatalok esetében.⁵⁶ Egy másfajta összehasonlításban, míg a négy külhoni régióban átlagosan 2,4 gyereket tartottak a fiatalok ideálisnak, ez megegyezett az erdélyi fiatalok elképzeléseivel is.⁵⁷

Felvidék

Szlovákiában, akárcsak Magyarországon és Romániában, magas a házasságkötési ráta, Európa egyik legnagyobb értéke.⁵⁸ Általánosságban a szlovák és magyar népesség egymáshoz viszonyított népmozgalmi mutatóiról viszonylag több információ áll rendelkezésre, mint például kárpátaljai vagy vajdasági vonatkozásban. Sprocha részletes elemzéséből kiderül, hogy a 2000-es évek első felében a szlovákiai társadalomban is csökkenő tendenciát mutatott a termékenység, nemzetiségtől függetlenül.⁵⁹ A népszámlálási adatok szerint a magyar és szlovák nők termékenységi és házasságkötési magatartása közötti különbségek elhanyagolhatók, bár a magyar nők átlagosan valamennyivel korábban vállalják első gyermeküket. A szlovák nők körében magasabb arányban találunk 3-nál több gyermeket nevelő anyát, míg a magyarok körében a két gyermek vállalása a tipikus, és körükben nem elhanyagolható az egygyermekesség sem.⁶⁰ A népszámlálási adatok alapján készült elemzések rávilágítottak arra, hogy a magyar nők gyermekvállalási hajlandósága alacsonyabb

54 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

55 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.; Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

56 Bokor, 2011. Retradicionalizálás? i. m.

57 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

58 Murinkó – Spéder, 2021. Gyermekdemográfia, i. m.

59 Sprocha, Bronislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.; Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.;

60 Sprocha, 2019. A családszerkezet etnikai sajátosságai, i. m.

szlovák társaikénál, még ha az elmúlt időszakban csökkentek is ezek a különbségek. A négy régió határon túli magyar népességét összehasonlítva azt látjuk, hogy míg a házasságkötés szempontjából a felvidéki magyarok körében a legalacsonyabbak a ráták, gyermekvállalás szempontjából harmadikok a sorban. Ugyanígy harmadik helyen állnak a többi határon túli magyar közösséghez viszonyítva az első gyermek születésének életkoránál: a nők átlagosan 24,5 éves korukban, a férfiak pedig 26,4 éves korukban vállalják első gyermeküket.⁶¹

A felvidéki magyar fiatalok családalapítási magatartásában az egyik lényeges sajátosság az élettársi kapcsolat szélesebb körű elfogadottsága; az egyedülállók aránya nő, a házasságban élőké itt is csökken, akárcsak a másik három régióban, viszont nagyobb arányban választják az összeköltözést.⁶² A GeneZYs adatai szerint a 15–29 évesek 13,4%-a választotta ezt a párkapcsolati formát,⁶³ Papházi és munkatársai szerint pedig körükben felülreprezentáltak voltak az alacsonyán képzettek.⁶⁴ Felvidéken a 15–29 évesek 9,5%-a volt házas 2015-ben, ez a legalacsonyabb érték, szinte ugyanolyan arányban, mint Vajdaságban. A 25–29 évesek egyötöde volt házas.⁶⁵ Gyermeket a 30 évnél fiatalabbak 13%-a nevelt. Gyermekvállalási terveik heterogén mintázatot mutatnak, hiszen a felvidéki magyar fiatalok terveznek legnagyobb arányban 3-nál több gyereket,⁶⁶ viszont itt találjuk a legjelentősebb (10%-os) tudatos gyermektelenségben gondolkodót is.⁶⁷ Családalapításról alkotott elképzeléseiket jól mutatja az, hogy a négy régió közül itt jelölik meg a legkésőbbi életkort ideálisként az első gyermekvállalás számára (25 év körül a nők, 28 év körül a férfiak esetében), és az ideális gyermekszám is a legalacsonyabb a négy külhoni magyar fiatal csoport közül (2,25 gyerek átlagosan).

Vajdaság

A vajdasági magyar fiatalokról is jobbra a 2010-es évek utáni időszakból állnak rendelkezésünkre adatok és elemzések; azt megelőzően, ha voltak is szerbiai vizsgálatok, a kor társadalmi és politikai eseményeiből is fakadóan, politikai szociológiai kérdéseket feszegettek, mint a politikai, főleg ellenzéki szerepvállalás, deviancia, háborúk okozta traumák, értékrend, szegénység, nacionalizmus. Később került a kutatói napirendre az elvándorlás

61 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

62 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.; Geambaşu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.; Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.; Székely, 2018. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, i. m.

63 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

64 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

65 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

66 Uo.

67 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

kérdésköre is.⁶⁸ Szerbia a régió többi országához hasonlóan Európa magasabb házasságkötési rátájú országai közé tartozik, de alacsonyabb, mint a román vagy a szlovák átlag.⁶⁹ Szintén a régiós trendekhez igazodott a szerbiai termékenység csökkenése, az volt ebben mégis sajátos, hogy a csökkenés eleve alacsonyabb szintről indult, és kisebb mértékű is volt.⁷⁰ A vajdasági magyaroknak mind a termékenységi, mind pedig a házasságkötési magatartása a szerbekéhez hasonló dinamikát követett. A gyermekvállalási kedv sokáig alacsonyabb volt, de a romániai helyzethez hasonlóan az 1961 utáni kohorszok körében meghaladta a többségi népességét. A négy régió viszonylatában viszont a vajdasági magyarok körében volt a közelmúltban a legalacsonyabb a házasságkötési ráta.⁷¹ Ezek a negatív folyamatok, akárcsak Kárpátalja esetében oda vezettek a 2000-es évek első évtizedére, hogy meghatározó tényezőjévé váltak a magyarok népességfogyásának, kétharmados súllyal esve latba az elvándorlás mellett.⁷²

A Vajdaságban élő magyar fiatalok körében az elmúlt évtizedekben hasonló demográfiai, családcsociológiai folyamatok játszódtak le, mint a másik három régióban: nőtt a 30 évnél fiatalabbak körében az egyedülállók aránya és csökkent a házasságkötéseké. Papp Z. és Vita adatai azt mutatják, hogy ebből a szempontból a vajdasági fiatalok egyenesen az „élen jártak”: rájuk jellemző a legnagyobb mértékben az egyedülállóság, és legkisebb mértékben a házasságkötés.⁷³ Ez viszont nem járt együtt az élettársi kapcsolatok népszerűségének növekedésével; élettársi kapcsolatokat inkább az idősebb korcsoport tagjai (a 25–29 évesek) és a diplomások létesítettek nagyobb valószínűséggel.⁷⁴ 2015-ös adatok szerint a 15–29 éveseknek közel egytizede élt házasságban, ami a legidősebb korcsoport esetében sem haladta meg az egyötödöt, ezáltal a négy régió közül a legalacsonyabb házasságkötési kedvre utal.⁷⁵ Az alacsonyabb társadalmi státusúak korábban és nagyobb valószínűséggel kötöttek fiatalon házasságot.⁷⁶

A fiatalon gyermeket vállalók aránya is a legalacsonyabb a négy régió közül: így van ez a 15–29 évesek esetében, akiknek kevesebb mint egytizede nevelt gyermeket,⁷⁷ és a negyedik

68 Szerbhorváth, 2017. Ifjúságkutatások Szerbiában, i. m.

69 Murinkó – Spéder, 2021. Gyermekdemográfia, i. m.

70 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.

71 Uo.

72 Badis Róbert: *Demográfiai folyamatok és etno-kulturális reprodukció vizsgálata a vajdasági magyarok körében*. Identitás Kisebbségkutató Műhely: Zenta, 2017

73 Papp Z. Attila – Vita Emese: Megmaradás és átörökítés – külföldi magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. In: Székely, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016., i. m. 107–140.

74 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.; Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

75 Papp – Vita, 2018. Megmaradás és átörökítés, i. m.

76 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

77 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

„helyezés” a 18–49 évesek korcsoportjára vetítve sem változik. A vajdasági magyar nők átlagosan 24,9, a férfiak pedig jóval később, 28 évesen vállalják első gyermeküket.⁷⁸ A gyermekvállalási tervek ugyanilyen mintázatot mutatnak: a tervezett gyermekszám egyrészt az iskolázottsággal csökken (kivéve a férfiak esetében, ahol U alakú az összefüggés), és ebben a régióban a legalacsonyabb a 3 gyermeket tervezők aránya.⁷⁹

A határon túli magyar fiatalok demográfiai magatartása és családdal kapcsolatos értékrendje jobbra az elmúlt másfél-két évtized során vált központi jelentőségűvé a nagymintás szociológiai vizsgálatokban. A négy régió egymáshoz hasonlítását, egyfajta tradicionális–modern tengelyen történő elhelyezését megnehezíti, hogy az egyes családszociológiai mutatók nem feltétlenül konvergálnak. Összességében elmondható, hogy a 2010-es évek közepéig a legtöbb indikátor szerint a kárpátaljai magyar fiatalok bizonyultak a leghagyományosabbnak demográfiai magatartásuk szempontjából, őket az erdélyiek és a felvidékiek követték, a legjobban pedig a vajdasági magyar fiatalok halasztják életutukban a családalapítást. Az eddig rendelkezésünkre álló szakirodalom alapján fontos azt hangsúlyozni, hogy a magyar népesség demográfiai viselkedése minden régióban sok tekintetben hasonlatos az adott ország többségi népének magatartásához. Ami a négy külhoni fiatal populációt illeti, már 2020 előtt fontos trendnek bizonyult az egyedülállók arányának növekedése, ami nem kizárólag a házasságkötés halasztását jelenti, hanem általában a párkapcsolat-formálódását is. Ez alól lényegében Kárpátalja képezett kivételt. Az élettársi kapcsolathoz való viszonyulás tekintetében fontos különbségek vannak, egyetlenül terjedt el a négy régióban, bár kétségkívül nőtt az elfogadottsága. Leginkább Felvidéken választották a fiatalok, legkevésbé Kárpátalján, tipikusan a 25 évnél idősebbek és az alacsony iskolázottak, akik körében egyfajta próbaházasságként működött. Érdekesség, hogy ez a mintázat Vajdaságban nem volt érvényes, ahol bár viszonylag népszerűtlen, ám mégis inkább a magasabban képzetekre volt jellemző. Végül a házasságkötés szintén egyre jobban kiszorul az ifjúsági életszakaszból, és inkább az alacsonyabb társadalmi státushoz kötődik.

Elemzés

Az alábbi fejezetekben célunk a négy régióból származó korábbi elemzések kiegészítése, pontosítása összehasonlító adatok révén, mely hiánypótló abban a tekintetben, hogy korábban nem, vagy csak korlátozottan tudtunk olyan elemzésekre támaszkodni, amelyek hasonló, egymással pontosan összevethető populációkra koncentráltak. Ebben a tanulmányban

78 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

79 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

négy,⁸⁰ Magyarország határain kívül eső, magyarok által lakott régióból származó adatok alapján vizsgáljuk a 15–29 éves magyar fiatalok családi státuszát, párkapcsolati életében bekövetkező változásokat az elmúlt két évtizedre visszamenőleg.

A határon túli magyar fiatalokra is kiterjedő első nagy kérdőíves kutatás adatai 2001-ben készültek, melyet 2016-ban majd legutóbb 2020-ban újabb hasonló módszertanú és tematikájú felmérés követett. Ezeknek a *nagymintás* kutatásoknak közös vonása a módszertani és tematikák szerinti egységesség (nagyjából azonos időben, azonos kérdéssor mentén, ugyanazzal a módszerrel történő lekérdezés) továbbá a célcsoport szociodemográfiai (lakóhely, életkor, nem) jellemzők szerinti reprezentativitása. A 2001-es adatfelvételkor a Magyarországgal szomszédos országokban, a magyarlakta területeken 6480 fős mintán készült felmérésről van szó, mely során a magyar és a többségi nemzethez tartozó fiatalokkal is készültek kérdőívek. A magyar kisebbségek körében Erdélyben közel 2000, Felvidéken és a Vajdaságban 1000-1000, Kárpátalján 500 fiatalot kérdeztek meg.⁸¹ Az utóbbi két hullám során nem változott a minta létszám szerinti összetétele, azaz 2016-ban és 2020-ban összesen 4 000 határon túli fiatal⁸² megkérdezésével zajlott a Magyar Ifjúságkutatás.⁸³

A fiatalok családi állapot szerinti összetételének változásai 2001 és 2020 között

Az elmúlt húsz évben jelentős változások történtek a határon túli magyar fiatalok családi állapotában, melyek akkor a legszembetűnőbbek, ha korosztályos bontásban szemrevételezzük őket. Az alábbiakban az ifjúsági életszakaszt ötéves korcsoportokra bontva vizsgáljuk meg a főbb demográfiai folyamatokat.

Az ifjúsági életszakasz kitolódásának családdemográfiai értelemben vett jelei 2001 óta folyamatosan megfigyelhetők. Ezzel összhangban már az ezredév környékén érezhető volt az egyedülálló életforma általános elterjedése a legfiatalabb korosztályban. A 15–19 éves fiatalok több mint 95%-a tartozott és tartozik a legutóbbi felmérés szerint is ebbe a kategóriába. Vagyis a 19 év alatti fiatalok körében formális párkapcsolati törekvések aligha vannak, az egyedülállóság stabilan uralja ezt az életszakaszt húszéves távlatban. A

80 Ezek: Erdély (Románia), Felvidék (Szlovákia), Vajdaság (Szerbia), Kárpátalja (Ukrajna).

81 A MOZAIK 2001 kutatás módszertanáról részletesebben szól a következő tanulmány: Veres Valér: A Kárpát-medencei magyar fiatalok életeseményei, társadalmi-gazdasági helyzete és közérzete. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2 (2). 25–58.

82 Romániában Partium, Belső-Erdély és Székelyföld területéről 2 000 fő, Szlovákiában Felvidékről 1 000 fő, Ukrajnában Kárpátalján valamint Szerbiában Vajdaság területéről 500-500 főt kérdeztek meg.

83 A Magyar Ifjúságkutatás-sorozat módszertanáról bővebben lásd: Székely Levente: Módszertani jegyzet: Magyar Ifjúságkutatás 2016. In: Uő, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016., i.m. 479–501.

párkapcsolat-formálódás időszaka 19 éves kortól kezdődik, nagyjából a középiskola befejezését követően kezd látszani enyhébb növekedés az élettársi kapcsolatok és a házasságok arányában.

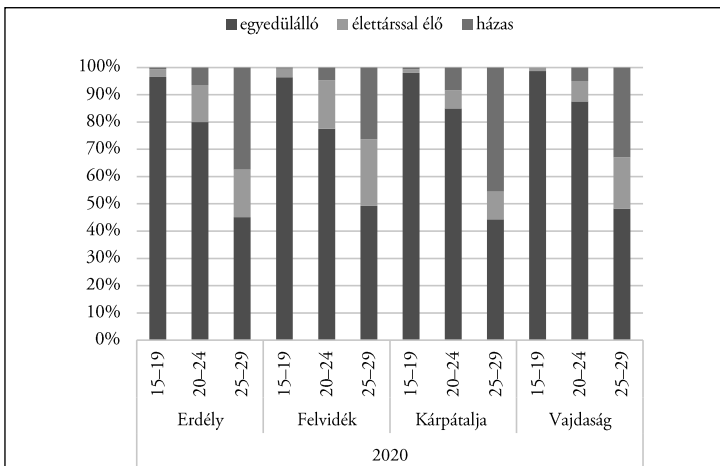
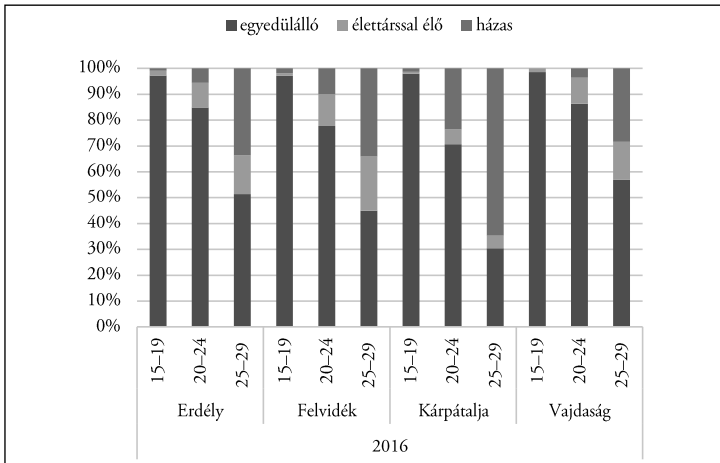
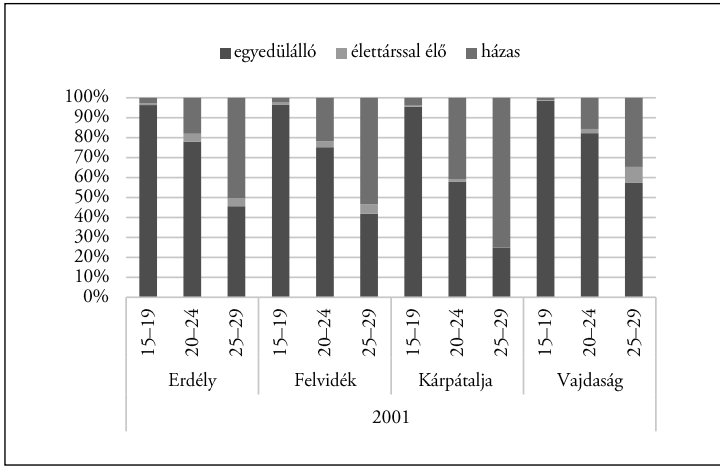
A határon túli régiók mindegyikében tehát a 20–24 évesek korcsoportjában már néhányan együtt élnek, esetleg házasságot is kötnek. Ebben a korosztályban 2001 és 2016 között érdemi változások zajlottak, amelyek ezt követően is folytatódtak. A házasságban élő fiatalok aránya fokozatosan visszaesett, és a húszas évek elején járó fiatalok körében terjedni kezdett a házasságon kívüli együttélés. A kétezres évek elején azok a fiatalok, akik az együttélésre alapuló kapcsolat mellett döntöttek, jellemzően házasságot kötöttek minden régióban, és alig akadtak néhányan, akik szembe menve a házasság normativitásával, élettársi kapcsolatot létesítettek (2–4%). A házasságban élő fiatalok számaránya régióként jelentősen eltért 2001-ben. Kárpátalján például a 20–24 évesek 41, a felvidékiek 22, az erdélyiek 18 és a vajdaságiak 16%-a élt házasságban. 2016-ra mérséklődtek a régiók közötti különbségek, miközben jelentősen csökkentek a házasságkötések: Kárpátalján 23, Felvidéken 10, Erdélyben 6, a Vajdaságban pedig 4%-ra zsugorodott a 20–24 éves házas fiatalok számaránya (lásd: 1–2. ábra). A viszonylag fiatal korban kötött házasságok egy részét felváltotta a formalításokat mellőző együttélés, legfőképpen Felvidéken és Vajdaságban, kisebb mértékben pedig Erdélyben. Az élettársi együttélések Felvidék után Vajdaságban nőttek leginkább ebben az időszakban. 2016 és 2020 között Erdélyben és Felvidéken enyhén tovább növekedett az élettársi kapcsolatok száma, a többi régióban nem volt változás. Felvidéken és Kárpátalján ugyanekkor csökkent a házasok aránya a 20–24 évesek körében (lásd: 1–3. ábra).

A fiatalok házasságkötési hajlandóságáról – Kárpátalját kivéve – lényegében 24 éves kor fölött beszélhetünk. Nézzük most meg, hogy a húszas évek második felében járó fiataloknál milyen trendfordulók azonosíthatók az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján. Ahogy az 1. ábrán láthatjuk, az ezredforduló környékén a 25 év fölöttiek legalább fele Erdélyben (50,4%) és Felvidéken (53,4%), Kárpátalján pedig háromnegyede (75%) házasságban élt. A házasságtól való konstans távolmaradás az évek során a vajdasági fiatalokat jellemezte leginkább, a 25–29 évesek nagyjából egyharmada élt házasságban (2001-ben és 2020-ban egyaránt). A 20–24 évesekhez hasonlóan ebben a korcsoportban is számottevően csökkent a házasságkötések aránya 2001–2016 között, Vajdaság kivételével mindhárom régióban; Erdélyben 50,4-ről 33%-ra, Felvidéken 53,4-ről szintén 33%-ra, Kárpátalján 75-ről 63%-ra, Vajdaságban a hibahatárhoz közel, 34,7-ről 28%-ra csökkent a házas fiatalok aránya a korosztályban (lásd: 1–2. ábra). Mindez azt is jelenti, hogy másfél évtized alatt az idősebbek körében Felvidéken csökkent legnagyobb mértékben a fiatalok házassági kedve, miközben a családi állapotuk szerint házasságban élő fiatalok aránya nagyjából azonos szintre (28–33% közé) süllyedt három régióban is. A határon túli magyar fiatalok házasságkötési

mintájától 2016-ban Kárpátalján tértek el leginkább, ugyanis ez volt az egyetlen olyan terület, ahol a 25–29 év közötti fiatalok több mint fele már házasságban élt ebben az életkori csoportban. Ha összegeznünk kellene tehát a 2001 és 2016 közötti, 25 év fölötti fiatalokra vonatkozó házassági trendeket, akkor elmondható, hogy a házasságkötések jelentős mértékű csökkenésére elsősorban Felvidéken és Erdélyben került sor ebben az időszakban, kisebb mértékben pedig Kárpátalján. A vajdasági fiatalok házasságkötési kedve aligha fémjelzhető lejtmenetként, hiszen már 2001-ben jóval alacsonyabb volt a házassági kedv a többi régióval való összehasonlításban (lásd: 1–2. ábra).

A házasságkötések dinamikájában 2016 után két említésre méltó változást észleltünk. Ami talán kevésbé meglepő, hogy a korábbi trendekkel összhangban tovább csökkent a házas fiatalok aránya, ugyanakkor a csökkenés nem minden régióban, csak Felvidéken és Kárpátalján volt tetten érhető. Utóbbi esetében a 25–29 évesek kevesebb mint fele (45%) döntött a házasság mellett 2020-ra (lásd: 3. ábra). A házasságkötések csökkenésének üteme az utóbbi két vizsgálati év között látványosan felgyorsult Kárpátalján: míg 2001 és 2016 között 12 százalékponttal, addig 2016 és 2020 között 18 százalékponttal lett kevesebb a házasok számaránya a 25 év fölöttiekénél (lásd: 2. és 3. ábra). Mindez azt is jelenti, hogy 2016 után a korosztályba tartozó felnőttek házasságkötéseiben a legnagyobb mértékű csökkenés a kárpátaljai fiataloknál következett be. Megfigyelhető ugyanekkor egy trendforduló is, hiszen Erdélyben és Vajdaságban 2016 után nőtt a házasságban élők számaránya, Erdélyben 4,5 százalékpontnyi, Vajdaságban 5,0 százalékpontnyi emelkedés volt 2016–2020 között.

2016 után az idősebb korosztályban szintén növekedett az élettársi együttélések száma valamennyi régióban. A 25 év fölötti fiatalok közül legtöbben Felvidéken döntöttek az élettársi kapcsolat mellett, itt négy év alatt 20,0-ról 24,4%-ra emelkedett az együttélések számaránya, de Vajdaságban (18,8%), valamint Erdélyben (17,4%) is a 25–29 évesek elég jelentős hányada él élettársi kötelékben (lásd: 3. ábra). Az élettársi kapcsolatok elterjedésében Felvidék olyannyira „élenjáró”, hogy a 25–29 éves fiatalok közel azonos arányban választják az élettársi kapcsolatot, mint a házasságot, ami arra utal, hogy idővel ez az együttélési forma felválthatja a házasság helyét, mint annak alternatívája. Az „új” kapcsolati forma elterjedésében a fiatal korosztályok kiemelt szerepét figyelhetjük meg már most is. Kárpátalján az utóbbi két felmérés között megduplázódtak az élettársi együttélések. Hasonló jellegű és mértékű változásokra a többi régióban korábban, vagyis már 2001–2016 között sor került, ezek az országok mondhatni előrébb vannak a második demográfiai átmenetben.

1-3. ábra: A fiatalok családi állapot szerinti megoszlása korcsoportok és régiók szerint, 2001–2020

A párkapcsolatok eltérő dinamikát mutatnak a nők és a férfiak esetében, és e mellett azonosítható néhány régiós törésvonal is. A következőkben tehát a nemi különbségeket vizsgáljuk meg elsősorban az idősebbek, vagyis a 25 év feletti korosztályában, hiszen mint láttuk, ekkortól beszélhetünk érdemben párkapcsolat-formálódásról a fiatalok esetében.⁸⁴ A 4. ábra alapján a férfiak már az évezred elején is lényegesen magasabb arányban éltek párkapcsolaton kívül: a férfiak körülbelül fele 25 éves kora fölött is egyedülálló maradt Erdélyben és Felvidéken, Kárpátalján valamivel kevesebben (kb. 40%). A férfiakkal ellentétben a nők közül viszonylag kevesen maradtak egyedülállók miután betöltötték a 25. életévüket, régióként nagyjából a nők egyharmada, kivéve Kárpátalját, ahol ennél kevesebb, vagyis 13% körül alakult az egyedülálló nők aránya. Erdélyben és Vajdaságban a nők körülbelül fele (57,6, illetve 50,3%-a), Felvidéken valamivel többen (60,2%), míg Kárpátalján a 25–29 éves korosztályba tartozó nők közül szinte mindenki (87%) házasságban élt (lásd: 4. ábra). Az ezredforduló kezdetén tehát a fiatal nők nagy többségének párkapcsolati szempontból egyetlen lehetősége volt a húszas éveik közepén, mégpedig a férjhezmenetel.

A házasság mint hosszú távra szóló párkapcsolat kialakítását legnagyobb mértékben a vajdasági férfiak halasztották, akiknek 2001-ben kb. kétharmada (27%-a) élt egyedülállóként a 25–29 éves korosztályban. Figyelemre méltó, hogy Kárpátalja után itt tapasztalható az egyik legnagyobb különbség a korosztályba tartozó házasságra lépő férfiak és nők arányában (22,9 százalékpont). A fiatal férfiak házasságkötési kedve Kárpátalján volt a legmagasabb, 2001-ben egyedül ebben a régióban érte el a 60%-ot, miközben Felvidéken a férfiak 45, Erdélyben pedig 44%-a élt házasként (lásd: 4. ábra).

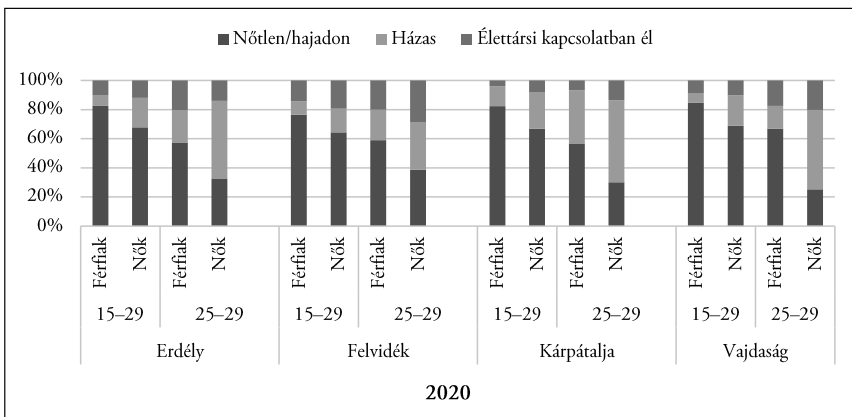
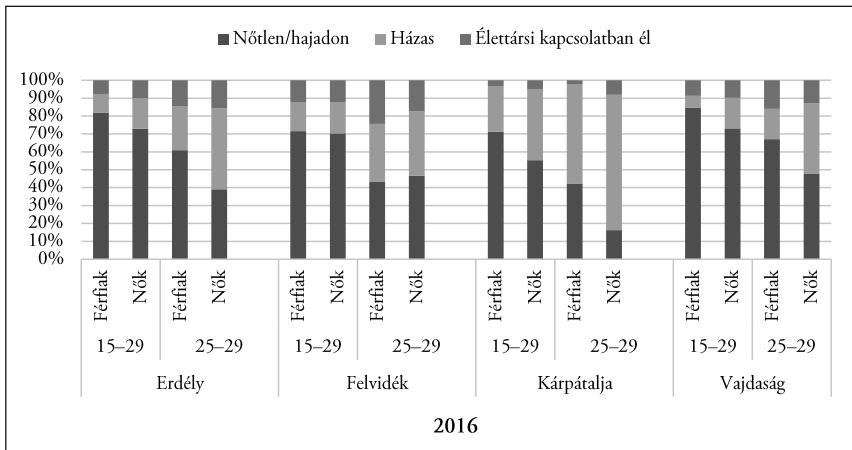
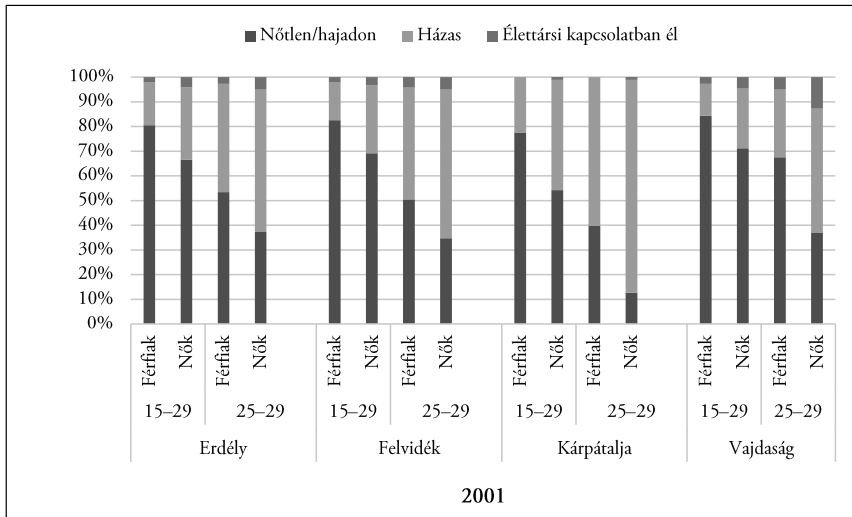
Azokban a régiókban, ahol az élettársi kapcsolatot felvállalták a fiatalok (elsősorban Vajdaság, Felvidék és némiképp Erdély), ott inkább a nők választották az együttélésnek ezt a formáját, ez különösen így volt a vajdaságiaknál és az erdélyi részen, Felvidéken nagyjából azonos mértékben döntöttek a férfiak és a nők az élettársi kapcsolat mellett. Eme különbségek ellenére hangsúlyozzuk, hogy 2001-ben marginális jelenségnek számított az élettársi együttélés mindkét nem körében (lásd: 4. ábra). Összegezve az ezredfordulóra jellemző helyzetet kijelenthetjük, hogy a házasság jelentősége a nők esetében kiemelkedőnek számított minden területen, a házasságkötésekben tapasztalható nemi különbség – az ebben az időszakban legradicionalisabbnak számító – Kárpátalján és Vajdaságban volt a legmagasabb.

A 2016-os adatok azt mutatták, hogy másfél évtized elteltével minden régióban és mindkét nem köréből többen választották az élettársi kapcsolatot, amely egyre

⁸⁴ Az összehasonlíthatóság kedvéért a 4–6. ábrákon a 15–29 évesekre, vagyis a teljes vizsgált populációra is közöljük az adatokat.

népszerűbb kapcsolati forma lett a 25 év fölötti férfiaknál is. 2016-ban két régióban már több fiatal férfi élt élettársi viszonyban, mint nő (Felvidéken 24 vs. 12%, Vajdaságban 16 vs. 13%). Erdélyben nagyjából azonos arányban (14 vs. 16%), Kárpátalján pedig ugyan összességében kevesen, de elsősorban a nők döntöttek a házasságon kívüli együttélés mellett (8,1 vs. 2,1%) (lásd: 5. ábra). A házasságkötések terén régióként eltérő trendekről beszélhetünk a két nem vonatkozásában. 2001 után Erdélyben a 25 év fölötti férfiak házasságkötési kedve csökkent nagyobb mértékben, 19,1 százalékponttal, a nőké pedig 12,4 százalékponttal másfél évtized alatt (lásd: 4. és 5. ábra). Felvidéken és Kárpátalján a nők közül kötöttek kevesebben házasságot, a felvidéki fiatal nőknél 24 százalékponttal csökkent a házasságban élők aránya 2001 és 2016 között, Vajdaságban pedig körülbelül tíz százalékpontos csökkenés tapasztalható mindkét nem esetében (lásd: 4. és 5. ábra).

A 2020-as vizsgálati év különlegességét elsősorban a világméretű koronavírus-járvány alapozta meg, ezért érdemesnek tartottuk a 2020-as adatokat nemcsak a 2001-es, hanem a 2016-os felmérés eredményeivel összevetésben vizsgálni. Az elemzésből kiderül, hogy 2016 és 2020 között másfél évtizedes trend dőlt meg az erdélyi, valamint a vajdasági nők házasságkötési mintázatában azáltal, hogy a 25 év fölöttiek korosztályában nőttek a házasságkötések: Erdélyben 45-ről 52%-ra, Vajdaságban 39-ről 54-re. Ezzel párhuzamosan Vajdaságban az élettársi kapcsolatban élő nők aránya szintén növekedett, vagyis összességében a hosszú távú kapcsolatok felfele ívelését láthattuk a vajdasági fiatal nőknél. Mindeközben a házasságkötések csökkenő trendje a férfiak esetében Erdélyben és Vajdaságban megmaradt, és tovább emelkedett a házasságon kívüli együttélések számaránya. A korábbi évek trendjei folytatódtak Felvidéken és Kárpátalján, ahol a 25 évesnél idősebb nők és férfiak is kevesebb házasságot kötöttek, ami a második demográfiai átmenet keleti irányú továbbgyűrűzésére utal. A jelenség előrehaladottabb fázisára utalnak a dél-szlovákiai adatok: a 25 év fölötti felvidéki férfiak körében az egyedülállóság jelentősebb növekedését (15,6 százalékpont) figyelhetjük meg 2016–2020 között, miközben csökkent mind a házassági hajlandóság, mind az élettársi együttélések száma. Az azonos korcsoportba tartozó felvidéki nők párkapcsolati preferenciájában egyre jelentősebb szerepet kaptak az élettársi együttélések: 2020-ra közel megduplázódott a korosztályba tartozó nőknél az élettársi kapcsolatok aránya (17-ről 29%-ra) és csaknem annyian élnek együtt házasságon kívüli kapcsolatban, mint amennyien házasságban (lásd: 6. ábra).

4-6. ábra: A fiatalok családi állapot szerinti megoszlása korcsoportok, nemek és régiók szerint, 2001-2020

A családi állapot/párkapcsolatok iskolázottság szerinti változása 2001–2020 között

Noha az életesemények egykor „klasszikusnak” számító sorrendje – tanulmányok befejezése, munkába állás, családalapítás – felbomlani látszik, az iskolázottság, a tanulói státusz vagy annak kilátásba helyezése és a párkapcsolat-alakítás, illetve a családalapítás mindmáig szorosan kötődik egymáshoz, és ez az elmúlt húsz évben aligha változott. Ha megnézzük a főtevékenységük szerint tanulók családi állapot szerinti megoszlását (1. és 2. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy az iskolarendszerű képzésben tanulóiraikat folytatók több mint 90%-ának nincsen olyan tartós kapcsolata, amely keretében együtt élne a partnerével vagy házasságot kötött volna. 19 éves korosztályban a párkapcsolatban élők alacsony esetszámai miatt érdemben nem értékelhetők az adatok, az viszont egyértelmű, hogy a fiatal korosztály esetében a tanulók között szinte alig akadnak olyanok, akik tartós párkapcsolatban élnek. A képet nem sokkal árnyalja, ha kizárólag az idősebbek, a 20 vagy akár a 25 év fölöttiek élethelyzetét vesszük figyelembe. Ez esetben is a fiatalok döntő többsége, legalább 87%-a (Erdélyben) vagy ennél több⁸⁵ egyedülálló (lásd: 2. táblázat). A tanulói státusz valamelyest összeegyeztethetőbbnek tűnik az élettársi kapcsolattal, mint a házassággal, viszont érdemes megjegyezni, hogy a tanulás mellett közös háztartásban élő fiatal párok száma sem különösen magas, akár a teljes populációt, akár az idősebbeket nézzük. A 2020-as adatok szerint a 20–29 évesek közül a tanulók 1–10%-a él együtt a párjával, legtöbben Erdélyben, legkevesebben Kárpátalján, és körülbelül 2–3%-uk él házasságban.

85 A felvidéki 25–29 évesek közül az iskolarendszerű képzésben tanulók 91, Vajdaságban 93, Kárpátalján 96%-a egyedülálló.

2001						
	15–19			20–29		
	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él
Erdély						
Tanul	99,2	0,3	0,6	90,4	6,4	3,2
Dolgozik	92,7	5,5	1,8	62,1	34,5	3,5
NEET	76,5	17,6	5,9	22,7	68,8	8,6
Összesen	96,2	2,6	1,2	62,3	33,7	4,0
<i>N</i>	536	16	6	816	442	52
Felvidék						
Tanul	100	-	-	99,2	0,8	-
Dolgozik	94,2	2,9	2,9	67,0	29,5	3,5
NEET	82,4	11,8	5,9	40,7	51,9	7,4
Összesen	96,8	1,9	1,3	73,5	23,6	2,9
<i>N</i>	302	6	4	573	184	23
Kárpátalja						
Tanul	99,2	0,8	-	84,0	8,0	8,0
Dolgozik	97,7	-	2,3	48,9	51,1	-
NEET	64,7	35,3	-	9,6	90,4	-
Összesen	95,5	3,9	0,6	113	140	2
<i>N</i>	170	7	1	44,3	54,9	0,8
Vajdaság						
Tanul	99,2	0,8	-	93,7	4,2	2,1
Dolgozik	94,1	2,9	2,9	66,0	28,1	5,9
NEET	100	-	-	26,4	71,7	1,9
Összesen	98,6	1,0	0,3	68,9	2,0	0,8
<i>N</i>	283	3	1	437	167	30

Forrás: MOZAIK 2001; khi-négyzet szerinti szignifikancia minden esetben: $p < 0,000$ szinten szignifikáns, a vajdasági 15–19 éves korcsoport kivételével.

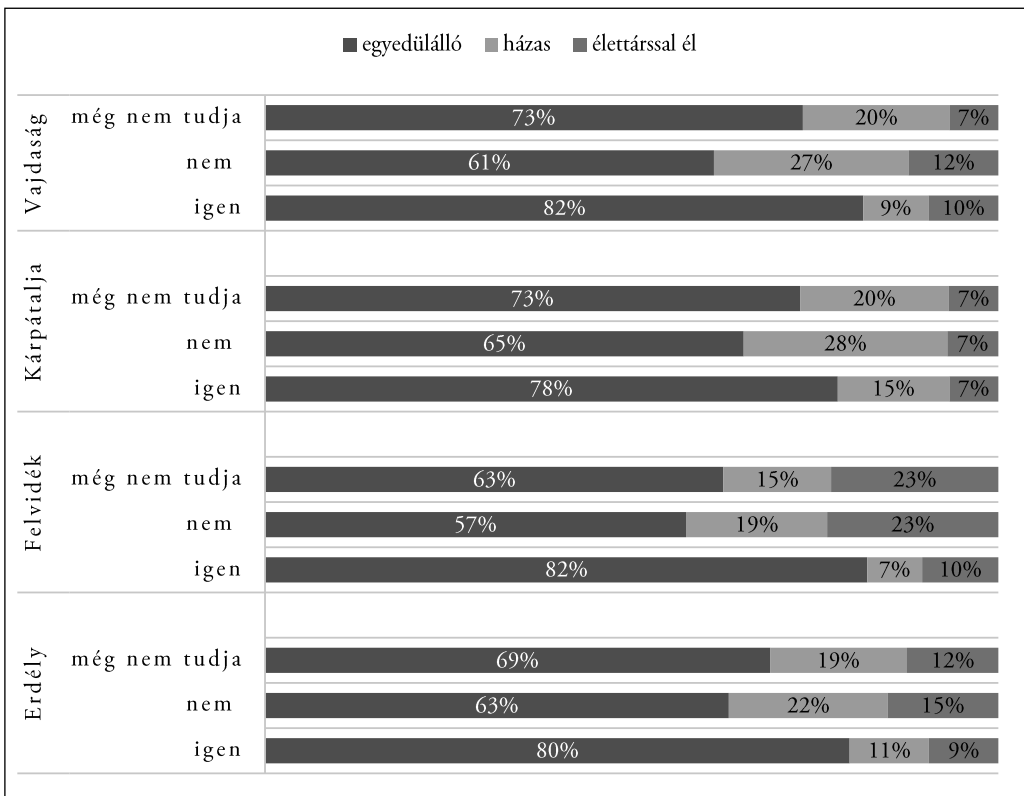
1. táblázat: A fiatalok főtevékenység szerinti megoszlása a családi állapot kategóriáiban, korcsoportok és régiók szerint, 2001

2020						
	15–19			20–29		
	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él
Erdély						
Tanul	97,2	0,4	2,5	86,8	3,4	9,7
Dolgozik	90,9	3,6	5,5	58,1	24,2	17,8
NEET	92,0	-	8,8	35,7	49,3	15,0
Összesen	96,5	0,6	2,9	63,1	21,6	15,3
<i>N</i>	628	4	19	762	261	185
Felvidék						
Tanul	97,8	-	2,2	91,1	1,2	7,7
Dolgozik	93,8	-	6,3	55,3	19,0	25,8
NEET	75,0	12,5	12,5	35,2	40,8	23,9
Összesen	96,8	0,4	2,8	61,7	17,0	21,4
<i>N</i>	242	1	7	447	123	155
Kárpátalja						
Tanul	100,0	-	-	96,1	2,6	1,3
Dolgozik	86,7	-	13,3	57,5	31,4	11,1
NEET	80,0	20,0	-	33,3	56,7	10,0
Összesen	98,0	0,7	1,4	64,2	27,1	8,7
<i>N</i>	145	1	2	213	90	29
Vajdaság						
Tanul	99,3	-	0,7	92,5	1,9	5,7
Dolgozik	90,9	-	9,1	57,6	24,4	18,0
NEET	100	-	-	36,0	60,0	4,0
Összesen	98,7	-	1,3	67,0	19,9	13,1
<i>N</i>	152	0	2	225	67	44

Forrás: Magyar Ifjúság 2020; khi-négyzet szerinti szignifikancia minden esetben: $p < 0,05$ szinten szignifikáns, a vajdasági 15–19 éves korcsoport kivételével.

2. táblázat: A fiatalok főtevékenység szerinti megoszlása a családi állapot kategóriáiban, korcsoportok és régiók szerint, 2020

A tanulmányok folytatása mellett a jövőre irányuló tanulmányi tervek három régióban szoros összefüggést mutatnak a párkapcsolati helyzettel. Erdélyben, Felvidéken és Vajdaságban,⁸⁶ akik tervezték, hogy a jövőben bármilyen formában folytatják tanulmányaikat, nagyobb eséllyel voltak egyedülállók (a fiatalok 80%-a). Ezzel szemben a tanulást, a képzések folytatását nem tervezők valamivel több mint fele (Felvidéken 57, Vajdaságban 61, Erdélyben 63%) él egyedül (lásd: 7. ábra). A 7. ábrán bemutatott adatok szerint a tanulmányaikat folytatni kívánókhöz képest, a tanulást, további képzést nem tervező fiatalok között kétszer vagy akár háromszor magasabb a házasságban élők aránya, Erdélyben és Felvidéken pedig a tanulmányaikat lezártnak tekintő fiatalok nagyobb arányban élnek élettársi kapcsolatban is. Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy nemcsak az aktív tanulói státusz, hanem a későbbi tanulmányok kilátásba helyezése is kevésbé fér össze a párkapcsolattal, a házassággal.

7. ábra: Tanulmányok tervezése a családi állapot függvényében, 2020
(Kérdés: Szeretne-e továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit?)

86 Kárpátalján a családi állapot és a tanulmányok jövőbeni tervezése között nincs szignifikáns összefüggés.

A következőkben kitérünk a befejezett iskolai végzettség és a párkapcsolati helyzet összefüggéseire, és megnézzük az e téren lezajlott kiemelkedő változásokat két évtizedes távlatban, az adatokat a 3. és 4. táblázatban követhetjük. A házassodás terén az iskolázottsághoz köthető az egyik nagyon fontos trendváltozás: míg 2001-ben az volt a jellemző (három kivétellel: vajdasági nők, valamint erdélyi és kárpátaljai férfiak), hogy a „korai” házasságkötés csökken az iskolázottsággal (lásd: 3 táblázat), ez a trend átalakul, és a legtöbb helyen U alakú lesz vagy nő az iskolázottsággal a házasságkötések aránya, különösen a nők esetében (kivétel: felvidéki és vajdasági férfiak) (4. táblázat). Ennek a mintázatnak a kialakulásához az vezetett, hogy az elemzett 20 évben, Erdélyben és Felvidéken a házassodási kedv sokkal nagyobb mértékben csökkent az alacsonyan, mint a magasán képzettek körében, utóbbiban legtöbb helyen nőtt, vagyis a nők körében Kárpátalján kívül mindenütt nőtt a 30 év alatti diplomások házasságkötése. Az alapfokú végzettséggel rendelkező nők házasságkötései két régióban nőttek, Kárpátalján és Vajdaságban. A házassodási kedv csökkenése a férfiak esetében szintén sokkal nagyobb mértékben érintette az alacsonyan iskolázottakat, viszont a nőkkel ellentétben a diplomás férfiak körében nem növekedtek a házasságkötések (lásd: 3. és 4. táblázat). Elemzésünk szempontjából izgalmas eredményre derült fény az élettársi kapcsolatok és iskolázottság összefüggésében az ezredforduló óta: míg 2001-ben a nők körében, Vajdaságot leszámítva, az élettársi kapcsolatok valószínűsége csökkent az iskolázottsággal, ma már mindenütt U alakú, vagyis a házasságon kívüli együttélési forma egyszerre kapcsolódik az alacsony és a magas társadalmi státushoz a nőknél. Hozzá kell tenni, hogy 20 év alatt sokkal erőteljesebben nőtt minden régióban a női élettársi kapcsolatok népszerűsége a diplomások, mint az alacsonyabban iskolázottak körében. Elképzelhető, hogy az élettársi kapcsolat „csak” próbaházasság, és az is valószínű, hogy rétegenként változnak a jelentései, de mindenképpen egy újnak számító jelenségről van szó. Kárpátalja esete ebből a szempontból valamelyest sajátos, hiszen a nők körében az élettársi kapcsolat valószínűsége egyenesen nő az iskolázottsággal, tehát ott a második demográfiai átmenet elméletében megfogalmazott jelek azonosíthatók (bár az eltérések kicsik). A férfiaknál kiemelkedő mintaváltás nem történt ezen a téren, legalábbis Erdélyben és Vajdaságban az élettársi kapcsolat és az iskolázottság között 20 éve, és jelenleg is U alakú összefüggést látunk. Felvidék kivételt képez, hiszen ott nincsenek nagy iskolázottsági különbségek. Kárpátalja sajátos helyzete abból adódik, hogy 2001-ben a fiatal férfiak közül senki nem számolt be élettársi kapcsolatról, 2020-ban pedig az alacsony esetszámok miatt mintázatról beszélni nem igazán lehet. Részben hasonló a helyzet Vajdaságban, ahol a kis elemszámú minta szerint alapvetően a felsőfokú végzettséggel rendelkező férfiak választották többen az élettársi együttélést. Erdélyben, bár nem jelentősek az iskolázottság szerinti különbségek a férfiaknál, az élettársi kapcsolat az alacsonyan iskolázottak életformájaként jelenik meg (lásd: 4 táblázat).

2001						
	Férfiak			Nők		
	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házas	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házas
Erdély						
Alapfok	69,1	2,6	28,3	29,7	9,7	60,6
Középfok	76,6	1,6	21,8	60,1	3,0	36,9
Felsőfok	65,4	5,6	29,0	70,3	3,0	26,7
Összesen	72,1	2,6	25,3	54,2	4,6	41,2
<i>N</i>	<i>465</i>	<i>17</i>	<i>163</i>	<i>364</i>	<i>31</i>	<i>277</i>
Felvidék						
Alapfok	69,3	3,2	27,5	44,7	5,7	49,7
Középfok	74,5	2,9	22,5	52,7	2,2	45,2
Felsőfok	91,3	4,3	4,3	82,4	0,0	17,6
Összesen	72,6	3,2	24,2	49,8	4,1	46,1
<i>N</i>	<i>228</i>	<i>10</i>	<i>76</i>	<i>134</i>	<i>11</i>	<i>124</i>
Kárpátalja						
Alapfok	63,0	–	37,0	12,5	1,0	83,3
Középfok	59,0	–	41,0	23,8	1,0	75,2
Felsőfok	83,3	–	16,7	48,5	0,0	51,5
Összesen	64,3	–	35,7	27,2	1,3	71,5
<i>N</i>	<i>83</i>	<i>–</i>	<i>46</i>	<i>43</i>	<i>2</i>	<i>113</i>
Vajdaság						
Alapfok	71,2	3,9	24,8	34,9	11,1	54,0
Középfok	83,2	2,5	14,3	77,8	2,6	19,7
Felsőfok	84,6	5,5	9,9	63,9	6,0	30,1
Összesen	78,5	3,9	17,6	57,7	6,7	35,6
<i>N</i>	<i>285</i>	<i>14</i>	<i>64</i>	<i>188</i>	<i>22</i>	<i>116</i>

3. táblázat: A családi állapot nemek és iskolai végzettség szerinti megoszlása régióként a 20–29 évesek körében, 2001

2020						
	Férfiak			Nők		
	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házasp	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házasp
Erdély						
Alapfok	65,7	18,0	16,3	37,6	20,2	42,2
Középfok	75,6	14,7	9,6	60,2	12,0	27,8
Felsőfok	71,4	15,8	12,8	52,9	17,5	29,6
Összesen	71,9	15,9	12,2	53,8	15,2	31,0
<i>N</i>	448	99	76	321	91	185
Felvidék						
Alapfok	61,6	17,8	20,5	40,0	40,0	20,0
Középfok	70,7	18,4	10,9	59,3	21,4	19,2
Felsőfok	71,6	17,9	10,4	50,8	23,7	25,4
Összesen	69,1	18,2	12,7	53,9	24,6	21,4
<i>N</i>	262	69	48	186	85	74
Kárpátalja						
Alapfok	73,7	5,3	21,1	0,0	0,0	100,0
Középfok	78,8	3,8	17,3	61,2	11,8	27,1
Felsőfok	65,2	10,9	23,9	55,7	11,4	32,9
Összesen	74,6	5,9	19,5	54,8	10,8	34,3
<i>N</i>	126	10	33	91	18	57
Vajdaság						
Alapfok	62,5	8,3	29,2	17,6	17,6	64,7
Középfok	85,5	9,4	5,1	68,4	12,6	18,9
Felsőfok	69,8	23,3	7,0	31,0	19,0	50,0
Összesen	78,8	12,5	8,7	52,6	14,9	32,5
<i>N</i>	145	23	16	81	23	50

4. táblázat: A családi állapot nemek és iskolai végzettség szerinti megoszlása régióként a 20–29 évesek körében, 2020

Összegzés, következtetések

Tanulmányunkban a külhoni magyar fiatalok családalapítási viselkedésével és elképzeléseivel foglalkoztunk, fő célkitűzésünk az volt, hogy az elmúlt két évtizedre visszatekintve egy helyen vázoljuk mind a négy határon túli régió magyar fiataljaira lebontva a párkapcsolatok (a házasságkötések és az élettársi kapcsolatok) trendjeit. Ehhez a tanulmány első felében nemcsak elméleti írásokat, hanem a fellelhető empirikus eredményeket is összegeztük, melyek részben azon kérdőíves felmérések adatbázisaira támaszkodtak, amelyeket mi is felhasználtunk, illetve korábbi elemzéseinkben⁸⁷ valamilyen szinten érintettünk. E mostani tanulmányunk egyik fontos hozadékának mégis azt tartjuk, hogy a határon túli magyar fiatalok egészéről, némi túlzással a Kárpát-medencei magyar fiatalokról nyújt áttekintést, olyan formában, amilyenre korábban nem volt kísérlet.

A tanulmány empirikus részében három fő szociodemográfiai szempont mentén elemeztük a fiatalok párkapcsolati viselkedésének alakulását, mégpedig vizsgáltuk a korcsoportok szerinti különbségeket, a nemi differenciálódást és az iskolázottság szerinti párkapcsolat-formálódási mintázatokat. Megállapítottuk, hogy a legfiatalabb korcsoportban az egyedülállók száma domináns, és tényleges különbséget aligha találtunk 2001 és 2020 között. A párkapcsolati dinamikák jelei a húszas évek elejétől azonosíthatók minden régióban, lényegében a párkapcsolati mintázatok is húszéves kor után kezdenek diverzifikálódni. Az elmúlt két évtizedben tehát elsősorban a 20–29 éves korosztály életében zajlottak a legfőbb párkapcsolati változások, melyek közül kiemelendő a házasságkötések csökkenése és az élettársi kapcsolatok számának növekedése. Ezek a párkapcsolati folyamatok eltérő mértékben érintették az egyes régiókban élő fiatal nőket és férfiakat, továbbá az egyes iskolázottsági szinten lévő fiatalokat.

Ha az alacsony házasodási kedvből és az élettársi kapcsolatok irányába történő elmozdulásból indulunk ki, amelyek a második demográfiai átmenet fő jellemzői közé tartoznak, akkor kijelenthetjük, hogy ezek a folyamatok a kétezres évek elején elsősorban a vajdasági fiatalokat érintették, a többi régióban az élettársi kapcsolat nagyon marginálisnak számított a fiatal felnőttek között. A határon túli közösségekben a kétezres évek első felétől viszont egyre inkább élénkülni kezdtek a házasságon kívüli, élettársi kapcsolatok, a felvidéki fiatalok egyenesen az élvonalba kerültek ebben. Kijelenthetjük tehát, hogy a

87 Papp Z. – Vita, 2018. Megmaradás és átörökítés, i. m.; Vita Emese: Ki mit választ? Hasonlóságok és különbségek a határon túli magyar fiatalok demográfiai magatartásában és párkapcsolati jellemzőiben. *Regio*, 2020. 28 (4). 72–107.

vizsgált időszakban egyértelműen nőtt az élettársi kapcsolatra lépők aránya, régióként akár meghárom-négyszereződött, továbbá a férfiak körében nagyobb mértékű volt a növekedés, mint a nők esetében. Régiók szerint ugyanakkor divergált mintázatot figyeltünk meg: míg 2001-ben alig volt a négy régió fiataljai között különbség (a nők 4–6, a férfiak 2–4%-a élt élettársi kapcsolatban), ez mára sokkal színesebbé vált. Hozzá kell tenni azt is, hogy míg korábban Vajdaságban volt a legmagasabb az élettársi együttélések számaránya, jelenleg Felvidéken az, Kárpátalja viszont megőrizte listavégi helyét. Elemzésünkben fény derült arra, hogy az élettársi kapcsolatot választó fiatalok körében némileg zárult a nemi olló, a férfiak „felzárkóztak” e tekintetében a nőkhöz.

Két évtized alatt a házasságkötési kedv szinte mindenütt látványosan csökkent, mind a férfiak, mind a nők körében. Ez alól a vajdasági nők kivételek valamelyest, ott viszont eleve a legalacsonyabb volt a házasságban élők aránya. A házasságban élők aránya átlagosan kb. 45%-kal, vagyis jobbra felével csökkent, a férfiak körében erőteljesebben, mint a nők körében. A húszas éveikben járó nők házassági kedvét illetően azt találtuk, hogy lezajlott egy nagyon jelentős konvergencia, a régiók közötti különbségek mintha kezdenének eltűnni: 2020-ra három régióban a fiatal nők körülbelül egyharmada volt házas. Ezek mellett némiképp kivételt jelent Felvidék, ahol a többi területhez képest nagyobb mértékben, 20% körülire csökkent a házasságban élő nők aránya. Ezzel lényegében a korábbi évek demográfiai folyamatai folytatódtak Felvidéken, és hasonló folyamatok erősödtek fel Kárpátalján, ahol a 25 évesnél idősebbek mindkét nemet beleértve kevesebb házasságot kötöttek, ami a második demográfiai átmenet keleti irányú továbbgyűrűzésére utal. Míg egyes régiókban a kapcsolatformálódás „modernizációs” jegyei erősödtek, más területeken a visszarendeződés jelei figyelhetők meg. Az utóbbi néhány év egyik érdekes fejleménye ugyanis, hogy két vizsgált területen, Erdélyben és Vajdaságban, megdőlt az egy évtizede lefele tartó házassági trend, legalábbis a 2020-ban felvett adatok alapján azt láttuk, hogy az itt élő, 25 év fölötti női korosztályban emelkedtek a házasságkötések.

A házasságkötések és iskolázottság kapcsolatának évtizedes összevetésekor arra jutottunk, hogy több helyen egy félszárú U görbe rajzolódott ki, vagyis a 2001 óta eltelt időszak óta mára a magasan iskolázottak körében növekedett a házasságkötések aránya, főleg a fiatal női népességben belül. Az évezred elejére jellemző tendencia tehát, hogy a „korai” házasságkötés csökken az iskolázottsággal, 2020-ra jelentősen átalakult. Mindeközben az alapfokú végzettséggel rendelkező nők (kivéve Kárpátalját és Vajdaságot) az elmúlt húsz év alatt nagyobb mértékben halasztották, vagy kerülték el a házasságot, mint, ahogy tették azt a diplomával rendelkező társaik. A férfiak esetében vegyesebb kép bontakozott ki: U alakhoz hasonló mintázatot Erdélyben és Vajdaságban figyeltünk meg. Az alacsonyan

képzett férfiak esetében a házasságban élők arányának nagyobb mértékű csökkenésére Erdélyben és Kárpátalján került sor. Elemzésünk alapján kijelenthetjük, hogy bár az életesemények sorrendjének – tanulmányok befejezése, munkába állás, családalapítás – változásai alapján destandardizálódásról beszélhetünk, az iskolázottság, a tanulói státusz vagy a tanulmányok folytatásának kilátásba helyezése, másképpen a társadalmi pozíció megalapozására irányuló törekvések, és a családalapítás mindmáig szorosan kapcsolódnak egymáshoz.